

УДК 373.2.015.31:165.742]:[159.923:316.614-053.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.2>

Іван СМОЛЮК

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-8743-0075

Артем СМОЛЮК

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри природничо-математичної, світоглядної освіти та інформаційних технологій, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, просп. Волі, 36, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43010

ORCID: 0000-0002-6615-741X

Бібліографічний опис статті: Смолюк, І., Смолюк, А. (2023). Формування гуманних відносин – складова правової соціалізації дітей. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 10–17, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.2>

ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ ВІДНОСИН – СКЛАДОВА ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» ставить перед нами завдання розвинути в дітей здатність жити разом з іншими, тобто проблему ранньої соціалізації дитини. Показником повноцінного соціального розвитку дошкільника є усвідомлення нею своїх прав та обов'язків. В статті досягнуто мету дослідження, що полягала у виявленні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування гуманних взаємин дітей семирічного віку.

В дослідженні використано теоретичну схематизацію і діалектику, тобто взаємозв'язок, взаємовплив і взаємодію правової соціалізації і формування гуманних відносин розглянуто в різних проекціях. З точки зору місця індивіда в кожному з процесів: у ході правової соціалізації людина, індивід є суб'єктом, оскільки набуття соціальних якостей для людини є насамперед життєво необхідною умовою її буття. У процесі формування гуманних відносин людина, насамперед, виступає як об'єкт впливу з боку соціуму. Суспільство зацікавлене в наявності у громадян певного рівня правової культури, системи правових знань, умінь і навичок, правового мислення. Отже, активним агентом правового виховання є соціум, а індивід – об'єктом правовиховного процесу.

Разом з тим стаття розкриває, що реально діалектика правової соціалізації і формування гуманних відносин є набагато складнішою, адже формування гуманних відносин в ході соціалізації відіграє не лише пасивну роль, активна позиція суб'єкта в процесі виховання має також величезне значення. Розглядаючи співвідношення правової соціалізації і формування гуманних відносин з точки зору характеру процесу, здебільшого процес формування гуманних відносин має цілеспрямований характер, оскільки за своїм визначенням – це організований, систематичний, цілеспрямований і керований вплив на людину з метою формування бажаних соціальних якостей. Соціальні якості, яких уже набуто завдяки системі формування гуманних відносин, є своєрідним фільтром, який пропускає імпульси соціального середовища. Цим, на наш погляд, визначається провідний характер формування гуманних відносин у правовій соціалізації.

Розкрито сутність поняття: гуманні взаємини, соціалізація; уточнено зміст термінів: відносини, гуманізм, гуманність, гуманність особистості.

Поняття «гуманні взаємини» розглядаються у дослідженні як такі відносини, що визнають інтереси і потреби іншої людини, передбачають постійне спрямування уваги на людину, співчуття та співпереживання, своєчасну та безкорисливу допомогу, турботу, чуйність, милосердя й доброту.

Обґрунтовано рівні сформованості гуманних взаємин дітей за такими показниками: гностичний – знання правил етикету в спілкуванні, вміння оцінювати ситуації спілкування і поведінку його учасників, попереджувати та вирішувати конфліктні ситуації, розуміння вербальних і невербальних засобів спілкування; поведінковий – вміння встановлювати контакт, чітко висловлювати свої думки, ініціювати й підтримувати бесіду, виявляти розуміння та реагувати на поведінку партнерів по спілкуванню, комунікабельність; мотиваційний – інтерес до процесу та партнерів по спілкуванню, прагнення гуманізувати процес спілкування, збалансованість мотивації для інших та для себе, широта мотивації; емоційний – задоволеність спілкуванням, урахування емоційного стану учасників спілкування, культура вираження почуттів у спілкуванні, контроль емоцій під час спілкування, здатність до співчуття і співпереживання.

На основі показників розвитку гуманної поведінки визначено рівні її сформованості у дітей семирічного віку.

Обґрунтовано структуру вихованості й педагогічні умови формування гуманних взаємин дітей та експериментально перевірено їх ефективність. Для об'єктивного виявлення рівнів сформованості гуманних взаємин

у дітей виділено три взаємопов'язані компоненти: пізнавально-когнітивний, емоційно-ціннісний та мотиваційно-поведінковий.

Встановлено педагогічні умови, що сприяють формуванню гуманних взаємин дітей: формування комплексу знань, умінь і навичок гуманних взаємин; цілеспрямована і конструктивна взаємодія педагогів і сім'ї з метою створення гуманно-толерантного виховного середовища; застосування спеціально підібраних педагогічних методів реального виявлення у дітей гуманних якостей, гуманних почуттів і гуманних учинків.

Ключові слова: правова соціалізація, гуманізм, виховання, гуманні відносини, формування гуманних відносин.

Ivan SMOLIUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-8743-0075

Artem SMOLIUK

Candidate of Pedagogic Sciences, Senior Lecturer at the Department of Nature and Mathematics, Worldview Education and Information Technologies, Communal Institution of Higher Education "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, 36 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43010

ORCID: 0000-0002-6615-741X

To cite this article: Smoliuk, I., Smoliuk, A. (2023). Formuvannia humannykh vidnosyn – skladova pravovoi sotsializatsii ditei [The formation of humane relations as a component of the legal socialization of children]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 10–17, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.2>

THE FORMATION OF HUMANE RELATIONS AS A COMPONENT OF THE LEGAL SOCIALIZATION OF CHILDREN

The preschool child development program "Ukrainian Preschool Education" sets before us the task of developing children's ability to live together with others, that is, the problem of early socialization of the child. An indicator of full-fledged social development of a preschooler is his awareness of his rights and responsibilities. In the work, the goal of the research was achieved, which consisted in the identification, theoretical substantiation and experimental verification of the pedagogical conditions for the formation of humane relationships of seven year old children.

The research used theoretical schematization and dialectics, i.e. the relationship, mutual influence and interaction of legal socialization and the formation of humane relations, considered in different projections. From the point of view of the individual's place in each of the processes: in the course of legal socialization, a person is a subject, since the acquisition of social qualities for a person is primarily a vital condition for his existence. In the process of forming humane relations, a person rather acts as an object of influence from society. Society is interested in citizens having a certain level of legal culture, a system of legal knowledge, abilities and skills, legal thinking, and legal feelings. So, society is an active agent of legal education, and an individual is the object of the legal educational process.

At the same time, the article reveals that in reality the dialectic of legal socialization and the formation of humane relations is much more complicated, because the formation of humane relations in the course of socialization plays not only a passive role, the active position of the subject in the process of education is also of great importance. Considering the relationship between legal socialization and the formation of humane relations from the point of view of the nature of the process, for the most part, the process of forming humane relations has a purposeful nature, since by its definition it is an organized, systematic, purposeful and controlled influence on a person with the aim of forming desired social qualities. Social qualities, which have already been acquired thanks to the system of forming humane relations, are a kind of filter that passes the impulses of the social environment. This, in our opinion, determines the leading character of the formation of humane relations in legal socialization.

The essence of the concept is revealed: humane relations, socialization; the meaning of the terms relations, humanism, humanity, humaneness of the individual has been clarified.

The concept of "humane relations" is considered in the study as such relations that recognize the interests and needs of another person, provide constant focus on the person, compassion and empathy, timely and selfless help, care, sensitivity, mercy and kindness.

The level of formation of humane relationships of children is substantiated according to the following indicators: gnostic – knowledge of the rules etiquette in communication, the ability to evaluate communication situations and behavior of its participants, to warn and resolve conflict situations, understanding verbal and non-verbal means of communication; behavioral – skill establish contact, clearly express your thoughts, initiate and maintain a conversation, show understanding and respond to the behavior of partners on communication, sociability; motivational – interest in the process and communication partners, the desire to humanize the communication process, balance of motivation for others and for oneself, breadth of motivation; emotional – satisfaction with communication, taking into account

the emotional state communication participants, the culture of expressing feelings in communication, control emotions during communication, the ability to sympathize and empathize.

Based on the indicators of the development of humane behavior, its levels are determined formation in seven year old children.

The structure of upbringing and pedagogical conditions of humane relationships of children formation are substantiated and experimentally tested their efficiency. To objectively identify the levels of upbringing in children of humane relations, three interrelated components are highlighted: cognitive-cognitive, emotional-value and motivational-behavioral.

Pedagogical conditions have been established that contribute to the formation of humane relationships of children: formation of a complex of knowledge, skills and skills of humane relations: purposeful and constructive interaction teachers and families with the aim of creating a humane and tolerant educational system environment; application of specially selected pedagogical methods real detection by older preschoolers of humane qualities, humane feelings and humane actions.

Key words: *legal socialization, humanism, education, humane relations, humane relationships' formation.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із пріоритетних напрямів світового розвитку суспільного життя в наш час є процес демократизації. Тому система виховання і освіти молодого покоління дедалі більше орієнтується на гуманізацію, прищеплення маленьким громадянам загальнолюдських і національних цінностей, покладених в основу прав і свобод людини й громадянина. Першоосновою демократичного ладу є людина, а її життя, честь, гідність, права та свободи – найвищі соціальні цінності. Саме тому формування активної життєвої позиції громадян є одним із головних завдань національної освіти соціальної, незалежної, демократичної та правової держави (Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, 2021).

Софія Русова сказала: «Найдорожчий скарб у кожного народу – його діти». Перша і дуже важлива сходинка у системі розвитку дитини належить дошкільній освіті. Саме в дошкільному дитинстві формуються риси характеру, основи поведінки, ставлення до себе і навколишнього світу (Освітній напрям «Дитина в соціумі», 2021, с. 7–8).

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» ставить перед нами завдання розвинути в дітей здатність жити разом з іншими, тобто проблему ранньої соціалізації дитини (Білан, 2013). Показником повноцінного соціального розвитку дошкільника є усвідомлення нею своїх прав та обов'язків. Вступаючи у життя, діти мають засвоїти багато правил, які склалися в суспільстві. Життя малою сповнене різноманітних, складних для нього ситуацій і перешкод. І тому саме дорослі повинні навчити його знаходити вихід із них, почуватися впевнено та комфортно, бути готовими до труднощів та їх подолання. Виховати соціально зрілих, вільних особистостей, які володіють правовими знаннями,

можливо лише за умови дотримання правових норм, які виключають порушення прав та гідності дітей (Богущ, 2006, с. 9–10).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні кращі українські педагоги відчувають велику відповідальність за рівень людського в людині, за її духовність, адже в тому й полягає сенс гуманізації освіти, проблеми якої вивчалися у вітчизняній дошкільній педагогіці досить докладно і з різних позицій: формування гуманної поведінки дошкільників досліджували Л. Врочинська, Н. Цуканова; особливості становлення у дошкільному віці ціннісного ставлення до однолітків, виховання людяності – Т. Поніманська, Ю. Приходько та ін.; специфіка прояву гуманних взаємин дітей – Л. Артемова, А. Гончаренко, О. Козлюк, О. Смірнова, Т. Фасолько та ін., проблеми морально-етичного та духовного розвитку особистості висвітлюються в науковому доробку І. Беха, А. Богущ, Н. Гавриш, В. Плахтій, О. Сухомлинської, Н. Химич та ін.

Психологи (І. Бех, Т. Дудкевич, Н. Скрипник та ін.) конкретизують принцип гуманності у взаєминах людей, звертаючись до відносин солідарності, взаємодопомоги, співучасті, активного «співпереживання загальних цінностей». При цьому уявлення про гуманні відносини, як правило, відрізняються активним дієвим характером і виражаються у конкретній допомозі індивідів один одному, їх взаємній турботі, співучасті у справах і переживаннях (Бех, 2010; Дудкевич, 2007; Скрипник, 2012).

Мета статті. Дослідити особливості процесу формування гуманних відносин як складової правової соціалізації дітей семирічного віку, визначити та перевірити педагогічні умови його ефективності.

Виклад основного матеріалу. Формування гуманних відносин є складовою частиною

механізму правової соціалізації, за допомогою якого формуються соціально-правові орієнтири поведінки. Поза вихованням не може бути реального процесу соціалізації, оскільки саме категорія «виховання» дозволяє найбільш предметно, цілеспрямовано й глибоко проаналізувати різноманітні соціальні явища, у тому числі й процес формування й соціалізації особистості (Гавриш, 2018). Діалектику, тобто взаємозв'язок, взаємовплив і взаємодію правової соціалізації і формування гуманних відносин, можна розглянути в різних проекціях. З точки зору місця індивіда в кожному з процесів: у ході правової соціалізації людина, індивід є суб'єктом, оскільки набуття соціальних якостей для людини є насамперед життєво необхідною умовою її буття, це, так би мовити, «в її інтересах» Людина, яка не здатна до соціалізації (наприклад, аутист або психічно хворий), не має змоги жити самотійно. У процесі формування гуманних відносин людина, насамперед, виступає як об'єкт впливу з боку соціуму. Як уже зазначалося, суспільство зацікавлене в наявності у громадян певного рівня правової культури, системи правових знань, умінь і навичок, правового мислення. Отже, активним агентом правового виховання є соціум, а індивід – об'єктом правовиховного процесу, тим, «кого виховують». Такий підхід, звісно, є теоретичною схематизацією. Діалектика правової соціалізації і формування гуманних відносин є набагато складнішою, адже і формування гуманних відносин в ході соціалізації відіграє не лише пасивну роль, і активна позиція суб'єкта в процесі виховання має величезне значення. Співвідношення правової соціалізації і формування гуманних відносин можна розглядати з точки зору характеру процесу. Здебільшого процес формування гуманних відносин має цілеспрямований характер, оскільки за своїм визначенням – це організований, систематичний, цілеспрямований і керований вплив на людину з метою формування бажаних соціальних якостей. Соціальні ж якості, яких уже набуто завдяки системі формування гуманних відносин, є своєрідним фільтром, який пропускає імпульси соціального середовища. Звичайно, сама індивідуальність особистості, її потенційні можливості опанувати культурний пласт суспільства, її потреби та інтереси, спрямованість її соціальної активності (емо-

ційно-психологічний аспект правосвідомості) виступають найважливішими факторами її правової соціалізації. І хоча в пасивній формі виховний вплив здійснюють і конкретні події, соціальні явища, тобто правове життя, у цілому процес формування гуманних відносин спрямовується певною метою. Процес правової соціалізації відбувається не тільки цілеспрямовано, оскільки її невід'ємною складовою є формування гуманних відносин, а й стихійно, під впливом неконтрольованих процесів.

Українська нація має самобутню історію, глибоко гуманістичну ідеологію, багату теоретичну спадщину. Відтак, основні положення, ідеї, концепції гуманістичного виховання своїми витокami сягають у давнину, оскільки наші прадіди ще в дохристиянські часи знали про нескінченність і незмірність світу, вічну змінюваність життя, про те, що людина перебуває в центрі світобудови, де природа – матір, земля – годувальниця, а хліб – усьому голова, свобода – найбільша цінність для людини, кожний має жити по правді та ін. Вочевидь, народна філософія стверджує культ Людини, Дитини і Природи.

Для розкриття суті ключового поняття «гуманні взаємини» необхідно внести деякі уточнення щодо трактування його складових – «взаємини» і «гуманні (гуманний)», звернувшись, передусім, до довідкових джерел. Так, у Новому тлумачному словнику української мови взаємини потрактовано як «взаємні стосунки між ким-, чим-небудь; відносини».

Відносини ж розглядаються в зазначеному довідковому виданні як «стосунки, зв'язки, взаємини між ким-небудь, контакти», а «стосунки» – зв'язки, взаємини, які виникають між людьми в процесі спілкування; зносини, відносини, взаємовідносини (Скрипник, 2012, с. 44).

Згідно із тлумачним словником «взаємовідносини» – це особистісні стосунки індивідів між собою, які виникають у спілкуванні та спільній діяльності. Компонентом спільної діяльності і стосунків є взаємодія. Особливо важливим для нашого дослідження є визначення у соціологічному енциклопедичному словнику стосунків як емоційно-вольової настанови особистості на чому-небудь, тобто вияв її позиції. Отже, як бачимо поняття «взаємини», «відносини» є близькими, а дефініція «взаємини» об'єднує означені категорії як про-

цес взаємодії людей, що спрямований на злагожені і об'єднані зусиль для досягнення спільного результату.

Психологічний словник розглядає концепцію відносин особистості як сукупність теоретичних уявлень, згідно з якими психологічним ядром особистості є індивідуально-цілісна система її суб'єктивно-оцінної, свідомо вибіркового ставлення до дійсності, що є інтеріоризованим досвідом стосунків з іншими людьми в умовах соціального оточення. Сучасний тлумачний психологічний словник визначає відносини як зв'язок між двома чи більше подіями, об'єктами чи людьми.

Для розкриття змісту феномена «формування гуманних взаємин дітей» внесемо уточнення щодо трактування ключового поняття «гуманізм» і похідних від нього «гуманність», «гуманність особистості».

Відомі філософи (Р. Арцишевський, С. Берман, Л. Мисливченко та ін.) розглядають гуманізм як категорію світосприйняття, до структури якого входять: піклування про благополуччя людей, про створення сприятливих умов для всебічного розвитку особистості, повага і захист достоїнств і прав людини, боротьба з будь-якою експлуатацією і злом.

Гуманізм – це принцип моральності, в основі якого лежить переконання в безмежності можливостей людини та її здатності до вдосконалення, ідея про право людини на щастя і про те, що задоволення її потреб та інтересів повинно стати основною метою суспільства (Арцишевський, 2011).

Психологічний аспект гуманізму (І. Бех, Т. Дуткевичвич та ін.) віддзеркалює найбільш суттєвий показник моральної спрямованості особистості (Бех, 2010).

Гуманність (від лат. *humanus* – людяний) – це зумовлена моральними нормами і цінностями система спрямувань особистості на соціальні об'єкти (людину, групу людей, живу істоту), що представлені у свідомості переживаннями жалю, радощів, реалізуються в спілкуванні і діяльності, в актах сприяння, співучасті, допомоги. Поняття «гуманність» як соціальна настанова, що включає пізнавальний, емоційний і поведінковий компоненти, залучається при аналізі широкого кола проблем, пов'язаних із засвоєнням моральних норм, симпатією.

Гуманізм особистості – це психічна властивість, що поєднує в собі багато її якостей. Це

любов до людей, і повага, і доброта, і терпимість, і чуйність, і низка інших якостей. У кожній із цих якостей є своя логіка формування і найтісніші зв'язки з розвитком всіх інших якостей (Бужина, 2001).

Аналіз стану досліджуваної проблеми показав необхідність розроблення педагогічних умов для організації формування гуманних взаємин дітей семирічного віку на належному рівні.

У нашому розумінні педагогічні умови, що сприяють формуванню гуманних взаємин дітей – це сукупність обставин, за яких у освітньому процесі створюється середовище цілеспрямованої конструктивно-дієвої гуманної взаємодії його суб'єктів.

Відтак, із урахуванням виокремлених компонентів досліджуваної якості, результатів констатувального експерименту нами визначені такі педагогічні умови:

- формування комплексу знань, умінь і навичок гуманних взаємин: уявлень дитини про гуманні якості і способи прояву гуманної поведінки, суджень, переконань дітей; прояв доброзичливого ставлення до себе й оточуючих, емоційної чутливості, безкорисної турботи та чуйності; доброзичливих емоційних проявів і емпатії; виявлення співчуття, співпереживання;

- цілеспрямована і конструктивна взаємодія педагогів і сім'ї з метою створення гуманно-толерантного виховного середовища, яке характеризується взаємною довірою і повагою, доброзичливим спілкуванням, дієво-гуманною взаємодією, отримання задоволення від надання допомоги;

- застосування спеціально підібраних педагогічних методів реального виявлення у дітей гуманних якостей, гуманних почуттів і гуманних учинків.

Рівні сформованості гуманних взаємин дітей семирічного віку ми визначали за такими показниками: гностичний – знання правил етикету в спілкуванні, вміння оцінювати ситуації спілкування і поведінку його учасників, попереджувати та вирішувати конфліктні ситуації, розуміння вербальних і невербальних засобів спілкування; поведінковий – вміння встановлювати контакт, чітко висловлювати свої думки, ініціювати й підтримувати бесіду, виявляти розуміння та реагувати на поведінку

партнерів по спілкуванню, комунікабельність; мотиваційний – інтерес до процесу та партнерів по спілкуванню, прагнення гуманізувати процес спілкування, збалансованість мотивації для інших та для себе, широта мотивації; емоційний – задоволеність спілкуванням, урахування емоційного стану учасників спілкування, культура вираження почуттів у спілкуванні, контроль емоцій під час спілкування, здатність до співчуття і співпереживання.

На основі показників розвитку гуманної поведінки визначено рівні її сформованості у дітей: високий, середній, низький.

У ході формувального експерименту зафіксовано помітні зміни у стосунках дітей, пов'язані з гуманними проявами. Цілеспрямований вплив підібраних методів і прийомів, які органічно впліталися у систему освітнього дослідницько-експериментального процесу не міг не залишити слід у свідомості дітей. Щоб переконатися у результативності розробленої і впровадженої нами дослідної роботи, було визначено низку завдань на прикінцевому етапі дослідження:

1) визначити динаміку змін, що відбулися у процесі формування гуманних взаємин дітей семирічного віку;

2) порівняти особливості гуманних взаємин в експериментальних та контрольних групах після формувального експерименту.

Для реалізації поставлених завдань проведено серію контрольних зрізів, аналогічних тим, що використовувалися на констатувальному етапі. Результат діагностики виявив значне підвищення усвідомлення дитини своїх власних якостей і характеристик, у більшості дітей міцно закріпилося позитивне ставлення до себе, причому, діти сміливо могли визначити як позитивні, так і свої негативні якості. Вихованці усвідомили те, що кожна людина має свої

переваги, недоліки і не потрібно цього соромитися. Усвідомлення своїх недоліків – це перший крок до їх виправлення.

Отже, на підсумковому етапі педагогічного експерименту були виявлені динамічні зміни щодо рівнів сформованості гуманних взаємин дітей за кожним показником, а середній коефіцієнт отримано шляхом відношення суми отриманих даних за компонентами до їх кількості, наочно представлено в таблиці 1, рис. 1 та рис. 2.

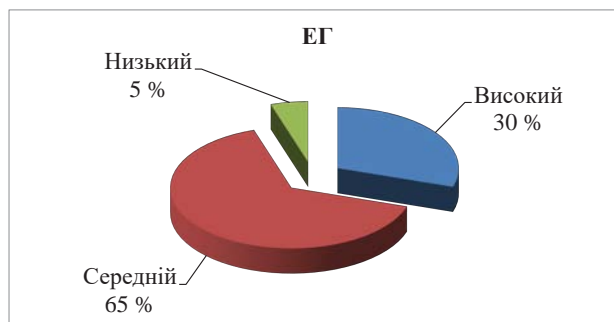

Рис. 1. Рівні сформованості гуманних взаємин дітей ЕГ

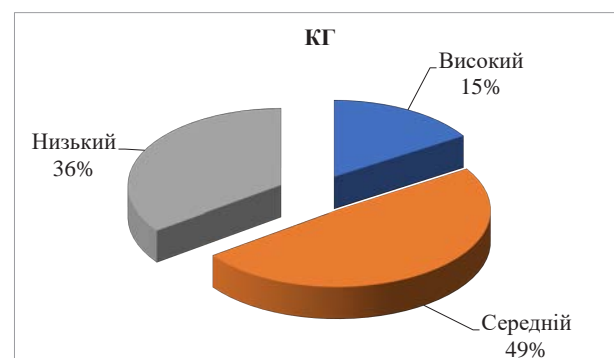

Рис. 2. Рівні сформованості гуманних взаємин дітей КГ

Таким чином експериментальне дослідження засвідчило, що реалізація на формувальному етапі сукупності педагогічних умов сприяли оптимальному формуванню гуманних взаємин дітей семирічного віку їх правової соціалізації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» ставить перед нами завдання розвинути в дітей здатність жити разом з іншими, тобто проблему ранньої соціалізації дитини. Показником повноцінного соціального розвитку дошкільника є усвідомлення нею своїх прав та обов'язків.

Таблиця 1

Динаміка рівнів сформованості гуманних взаємин дітей ЕГ і КГ

Рівні	ЕГ		КГ	
	Кількість дітей	(%)	Кількість дітей	(%)
Високий	12	30	6	15
Середній	26	65	19	49
Низький	2	5	14	36
Всього	40	100	39	100

Вступаючи у життя, діти мають засвоїти багато правил, які склалися в суспільстві. Життя малюка сповнене різноманітних, складних для нього ситуацій і перешкод. І тому саме дорослі повинні навчити його знаходити вихід із них, почуватися впевнено та комфортно, бути готовими до труднощів та їх подолання. Виховати соціально зрілих, вільних особистостей, які володіють правовими знаннями, можливо лише за умови дотримання правових норм, які виключають порушення прав та гідності дітей.

Формування гуманних відносин є складовою частиною механізму правової соціалізації, за допомогою якого формуються соціально-правові орієнтири поведінки. Поза вихованням не може бути реального процесу соціалізації, оскільки саме категорія «виховання» дозволяє найбільш предметно, цілеспрямовано й глибоко проаналізувати різноманітні соціальні явища, у тому числі й процес формування й соціалізації особистості.

Педагогічні умови, що сприяють формуванню гуманних взаємин дітей семирічного віку – це сукупність обставин, за яких у освітньому процесі створюється середовище цілеспрямованої конструктивно-дієвої гуманної взаємодії його суб'єктів. Експериментальне дослідження засвідчило, що реалізація сукуп-

ності педагогічних умов: формування комплексу знань, умінь і навичок гуманних взаємин: уявлень дитини про гуманні якості і способи прояву гуманної поведінки, суджень, переконань дітей; прояв доброзичливого ставлення до себе й оточуючих, емоційної чутливості, безкорисної турботи та чуйності; доброзичливих емоційних проявів і емпатії; виявлення співчуття, співпереживання; цілеспрямована і конструктивна взаємодія педагогів і сім'ї з метою створення гуманно-толерантного виховного середовища, яке характеризується взаємною довірою і повагою, доброзичливим спілкуванням, дієвою гуманною взаємодією, отримання задоволення від надання допомоги; застосування спеціально підібраних педагогічних методів реального виявлення у дітей гуманних якостей, гуманних почуттів і гуманних учинків сприяли оптимальному формуванню гуманних взаємин дітей семирічного віку, їх правової соціалізації.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми і потребує подальшої експериментальної роботи. Зокрема, вивчення потребують проблеми наступності у вихованні гуманної поведінки дошкільників та молодших школярів, впливу вікових і статевих особливостей на характер гуманних взаємин вихованців тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арцишевський Р. А. Духовне осягнення дійсності : монографія. Луцьк : ПФ Смарагд, 2011. 272 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / затв. наказом МОН України № 33 від 12.01.2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
3. Бех І. Моральна педагогіка : правила майстерності. *Дошкільне виховання*. 2010. № 3. С. 2–8.
4. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку. «Українське дошкільня». Тернопіль : «Мандрівець», 2013. 264 с.
5. Бужина І. В. Гуманні відносини молодших школярів, сутність, досвід, закономірності. Одеса : Маяк, 2001. 367 с.
6. Діти і соціум : особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш [та ін.] ; за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
7. Дудкевич Т. В. Дошкільна психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 386 с.
8. Освітній напрям «Дитина в соціумі» : витяг з базового компонента дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. 2021. № 4. С. 9–10.
9. Скрипник Н. І. Психолого-педагогічні засади виховання гуманних взаємостосунків у дітей старшого дошкільного віку : монографія. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. 153 с.
10. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ : монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін.; за заг. ред. О. Рейпольської. Київ – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.

REFERENCES:

1. Artsyshevskiy R. A. (2011) Dukhovne osiahnennia diisnosti [Spiritual understanding of reality]: monohrafiia. Lutsk : PF Smaragd. 272 p. [in Ukrainian].
2. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity v Ukraini [Basic component of preschool education in Ukraine] / zatv. nakazom MON Ukrainy № 33 vid 12.01.2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].

3. Bex I. (2010) Moralna pedahohika : pravyla maisternosti [Moral pedagogy]. Doshkilne vyhovannia. № 3. P. 2–8 [in Ukrainian].
4. Bilan O. I. (2013) Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku. «Ukrainske doshkillia» [Preschool child development program. "Ukrainian preschool education"]. Ternopil: «Mandrivets». 264 p. [in Ukrainian].
5. Buzhyna I. V. (2001) Humanni vidnosyny molodshykh shkoliariv, sutnist, dosvid, zakonornosti [Humane relations of younger schoolchildren, essence, experience, regularities]. Odesa : Maiak. 367 p. [in Ukrainian].
6. Dity i sotsium : osoblyvosti sotsializatsii ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku (2006) [Children and society: peculiarities of socialization of children of preschool and primary school age] : monohrafiia / A. M. Bohush, L. O. Varynytsia, N. V. Havrysh [ta in.] ; za zah. red. N. V. Havrysh. Luhansk: Alma-mater. 368 p. [in Ukrainian].
7. Dudkevych T.V. (2007) Doshkilna psykholohiia: navchalnyy posibnyk [Preschool psychology]. Kyiv : Tsentri uchbovoi literatury, 386 p. [in Ukrainian].
8. Osvitnii napriam «Dytyna v sotsiumi» (2021) [Educational direction "The child in society"] : vytyah z bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (nova redaktsiia). Doshkilne vykhovannia. № 4. P. 9–10 [in Ukrainian].
9. Skrypnyk N.I. (2012) Psykholoho-pedahohichni zasady vykhovannia humannykh vzaiemostunkiv u ditei starshoho doshkilnoho viku [Psychological and pedagogical principles of education of humane relationships in children of older preschool age]: monohrafiia. Uman : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Vizavi». 153 p. [in Ukrainian].
10. Sotsializatsiia ditei starshoho doshkilnoho viku v umovakh DNZ (2018) [Socialization of children of older preschool age in the conditions of a PEI]: monohrafiia / N. Havrysh, O. Reipolska ta in.; za zah.red. O. Reipolskoi. Kyiv – Kropyvnytskyi : Imeks-LTD. 280 p. [in Ukrainian].